

STEMA DE PIATRA
A VOIEVODULUI NEAGOE BASARAB
DE LA MUZEUL ORAȘULUI CURTEA DE ARGHEȘ

PAVEL CHIHAIA

Într-o lucrare anterioară¹ am arătat că una dintre cele două steme de piatră, găsite recent la Muzeul Institutului de Arheologie al Academiei Republicii Socialiste România și care proveneau din turnul clopotniță dispărut al mănăstirii Argeș, a aparținut voievodului Vlad Dracul, bănuț a fi ctitorul primei biserici de pe acel loc, al doilea locaș al Mitropoliei. Cealaltă stemă a aparținut voievodului Neagoe Basarab și ea a fost încastrată în noul turn înălțat de acest voievod o dată cu întregul complex monastic zidit din temelie, care a înlocuit în întregime vechea așezare religioasă². Vechea stemă, cea a lui Vlad Dracul, a fost reutilizată ca simplă piatră de construcție, fie pentru că simbolul pe care îl prezenta — un dragon învingând un animal fantastic cu trăsături leonine și care era în realitate cel al unui ordin creștin, anti-otoman — nu mai găsea înțelegere la începutul secolului al XVI-lea în Țara Românească, când balaurul era văzut zăcând sub lancea triumfătoare a Sf. Gheorghe, fie pentru că Neagoe nu considera necesar să perpetueze însemnul unei familii rivale (care adăsta în orașele transilvănene propria sa înfrângere). Iată de ce, ca o replică dată stemei antecesorului său, Neagoe își concepe propria-i pecete în piatră nu ca o reprezentare a însemnului Țării Românești și a urmașilor lui Basarab, cunoscuta pasăre conturnată, pe care Radu cel Mare o hotărîse mănăstirii Dealul în 1499, ci ca o compoziție heraldică originală, care nu se lega nici de trecutul țării, nici de cel al familiei sale și prin urmare rămasă ca un unicat. În stema lui Neagoe Basarab, dragonul nu mai apare învingător, ci ucis de inexorabilul corn al unei vietăți victorioase.

Am fi înclinați să credem, examinînd trăsăturile acestei vietăți, că ea este un licorn (unicorn), pe care îl înfățișează vechi opere de artă (și Bestiarele occidentale)³. Dar făptura de care ne ocupăm, deși prezintă unele din caracterele licornului occidental, ca de pildă cornul din frunte și copitele de țap, totuși se îndepărtează de la acest prototip cu trup și coadă de cal. Ea prezintă trup și coadă de țap, ceea ce îi conferă un alt aspect, mai suplă, mai elegant. Constatăm, prin urmare, că stema lui Neagoe Basarab reprezintă un țap cu corn care învinge un dragon.

Din punct de vedere artistic, cele două steme de piatră, de mărimi diferite, înfățișează sculpturi realizate în viziuni compoziționale proprii. Dragonul din stema lui Vlad Dracul ne apare cu un trup scurt și gros, mergînd către rotund, o coadă cu o rădăcină puternică, subțindu-se în rest, cu picioare lungi, prezentînd trei gheare. Mișcarea de atac este stîngace, repartitia nearmonioasă, iar lipsa de fluentă a volumelor face compoziția greoaie. Dragonul stemei lui Neagoe Basarab desfășoară un trup lung și sinuos, înscriindu-se într-o elegantă semilună, o coadă cam de aceeași grosime pînă la vîrf, picioare scurte și groase, cu vîrfurile labelor ușor trifurcate. Zvîcnirea acestui animal străpuns de corn se simte chiar în torsiunea stilizată pe care i-o imprimă meșterul și ea se înscrie în o admirabilă rotire, susținută de o fericită distribuție a volumelor.

Însăși tehnica și factura celor două sculpturi este diferită: în cea a dragonului învingător (a lui Vlad Dracul), avem de a face cu un fel de „măplat” în care meșterul s-a mulțumit să scobească anumite porțiuni ale pietrei pentru a lăsa altele în relief, după un desen greoi și nesigur, cu forme nu suficient diferențiate, în vreme ce sculptura executată de mesterii lui Neagoe Basarab este lucrată în tehnica „en creux”, cu modelarea îngrijită a formelor, după un desen compus armonic, elegant și veridic, în care volumele și mișcărilor distincte se înlanțuie într-un tot unitar.

Dacă emblema de pe stema lui Vlad Dracul se leagă — așa cum am arătat — de ordinul Dragonului din care viteazul voievod al Țării Românești făcea parte, lupta înfățișată pe stema lui Neagoe Basarab între țapul unicorn și dragon are de asemenea o semnificație simbolică majoră, pe care ctitorul mănăstirii argeșene ținea să o prezinte pe turnul intrării în incintă.

O primă observație pornește de la elementul comun al celor două steme de care ne ocupăm, dragonul reprezentat, pe rînd, învingător și învins în cele două sculpturi. Intenția de replică a lui Neagoe Basarab este evidentă și ea poate fi asociată cu destinul pe care l-a hărăzit acest voievod stemei înaintașului său, amestecată cu pietrele de construcție ale turnului. El a urmărit să reprezinte ingenuncheat dragonul exaltat de Vlad Dracul. Dar țapul cu corn ce reprezintă oare? O emblemă familială, cea a unui ordin cavaleresc necunoscut pînă în prezent? Nimic din toate acestea.

Din cele două animale înfățișate pe stema lui Vlad Dracul, unul singur, dragonul, reprezintă emblema cavalerescă a voievodului, celălalt fiind o anexă fără valoare heraldică intrinsecă. Scopul acestei reprezentări secundare era de a pune în valoare semnificația emblemei propriu-zise, semnificație care — avînd în vedere negativă reputația a dragonului în iconografia creștină — apărea astfel evidentă. Aceasta este de fapt motivul pentru care s-a încercat să se confere toată hidosenia posibilă animalului fantastic, cu trăsături leonine, învins de dragon. Replica heraldică a lui Neagoe Basarab a avut în

vedere nu numai emblema dragonului, pe care l-a înfățișat învins, dar și caracterul complex, scenic, dramatic, am putea spune, a stemei înaintașului său. De fapt, această dualitate din sculpturile lui Vlad Dracul și Neagoe Basarab poate ridica problema dacă ele sînt steme propriu-zise sau numai compoziții, alegorii heraldice. S-ar putea obiecta că, dacă în compoziția aparținînd lui Vlad Dracul există o emblemă certă — cea a dragonului, a ordinului din care făcea parte — sculptura din turnul lui Neagoe nu conține nici o emblemă care să poată fi referită la vreuna din apartenențele familiale sau cavaleresti ale voievodului. Însăși caracterul său de unicat ar putea împiedica asupra valorii sale heraldice. Să nu uităm însă scopul ambelor sculpturi. Ele au fost concepute și realizate pentru a marca în veșnicie pe înfăptuitorii celor două mănăstiri succesive. Dacă în Moldova și Transilvania aceste sculpturi au prezentat întotdeauna stemele pe care ctitorii le-au crezut și mărturisit proprii, nu avem motive să ne îndoim de valoarea heraldică a reprezentărilor de care ne ocupăm.

Trebuie să reținem, așadar, că, sfidînd regulile heraldice, Neagoe Basarab și-a compus o stemă în care, replicînd antecesorului său, a înfățișat un dragon străpuns de un țap cu corn. De data asta el nu a introdus în compoziție și o emblemă, cum a procedat Vlad Dracul, ci a neglijat simbolurile casei sale, pentru vrebunirea unui însemn, care în propria sa intenție depășea importanța vreunui ordin, căpătînd, în schimb, valoarea ecumenică a întregii ortodoxii.

Am putea crede că Neagoe Basarab a transpus din Biblie un simbol potrivit pentru ideea pe care urmărea să o illustreze. Într-adevăr, în cartea lui Daniil (8,3—7), găsim animalul mitic reprezentat și în stema lui Neagoe:.... „Am ridicat ochii. m-am uitat și iată că într-un rîu stătea un berbec și avea două coarne.... Am văzut cum berbecul împungea cu coarnele spre apus spre miazănoapte și spre miazăzi; nici o țară nu putea să-i stea împotrivă.... Pe cînd mă uitam cu băgare de seamă. iată că a venit un țap de la apus și a cutreerat toată fața pămîntului rărî să se atingă de el; țapul acesta însă avea un corn mare între ochi.... A venit pînă la berbecul care avea coarne și s-a repezit asupra lui cu toată puterea lui.... a izbit pe berbec.... l-a trîntit la pămînt și l-a călcat în picioare, și nimeni n-a scăpat pe berbec din mîna lui.... Berbecul pe care l-ai văzut, cu cele două coarne, sînt împărății Mezilor și Persilor. Țapul însă era împărăția Greciei, și cornul cel mare dintre ochii lui este cel dintîi împărat”....

Dar într-o lucrare recentă, Dan Zamfirescu (Învățăturile lui Neagoe Basarab. Istoria textului și tehnica folosirii izvoarelor, comunicare la Asociația slaviștilor din R.S. România din 12 decembrie 1966) a arătat că pasajele din romanul popular Alexandria, care se găsesc în Învățăturile lui Neagoe Basarab, provin dintr-o versiune sîrbească. Or, în Alexandria găsim profeția lui Daniil, reproducă mai sus, într-o versiune mai apropiată de reprezentarea din stema lui Neagoe. Iată pasajul la care ne referim: „Cînd va fi cursul anilor 5200 eși-va inorogul” (în versiunea sîrbească „țapul cu corn” „edinorog cozli”) „și va goni pe toți pardoșii de la apus și va merge la berbecul cel mare ce-i ajung coarnele pînă la cer (Darie) și-l va junghia inorogul la inimă și se vor cutremura limbile”....

Prin urmare, nu din Biblie, ci din Alexandria sîrbească preia Neagoe pasajul profeției lui Daniil, unde țapul cu corn, reprezentînd pe Alexandru, împunse în inimă berbecul, simbolul lui Darius, împăratul perșilor.

Faptul că Neagoe substituie berbecului, dragonul din stema lui Vlad Dracul, conferind un caracter de replică stemei sale, ne vadește aceeași libertate compozițională, ca și a predecesorului său, care adaugă animalul fantastic, cu trăsături leonine, emblemei prestabilite a dragonului. Dar ce a urmărit Neagoe reprezentînd pe stema sa victoria simbolului lui Alexandru, împăratul grecilor asupra dragonului, asupra demoniei? Să nu uităm că berbecul cu coarne, înlocuit pentru mai multă expresivitate cu dragonul, simboliza pe Darius, împăratul perșilor, sinonimi în tradiția românească cu turcii⁴. Așadar lupta se dădea între ortodoxie și islamism, adversitate ilustrată și de înscrierea în semilună a dragonului străpuns de cornul victorios al țapului. Adăugăm că stema lui Neagoe a fost pictată în culori simboiice, țapul în roșu, culoarea imperiului bizantin și a sfinților militari martiri, dragonul în verde demoniac.

În mod paradoxal, stema lui Neagoe Basarab care urmărea în intenția acestui voievod să afirme înfrîngerea și nu victoria balaurului, continua în realitate tradiția aceleiași lupte antiotomane pe care o purtase și Vlad Dracul. În jocul ciudat al înțeleșurilor, ceea ce în 1439 reprezentase simbolul ofensivei împotriva turcilor, decăzuse în 1517 la rangul unui însemn diabolic. Dar, în realitate, atît stema lui Vlad Dracul, cit și cea a lui Neagoe Basarab⁵, țineau treze speranțele țării lor cucerite de semilună și ale întregii ortodoxii balcanice.

⁴ N. Cartoian, Alexandria, în literatura română, București, 1922, p. 14. Versiunea sîrbească studiată și citată de Dan Zamfirescu: Stoian Novucvici, Prinovetka o Alexandru velikom u staroj srpskoj knjievrosti, Belgrad, 1878, p. 135—136.

⁵ P. P. Panaitescu, Cronicele slavo-române din secolele XV-XVI, București, 1959, p. 92, nota 3; vezi și Sorin Ulea, L'origine et la signification idéologique de la peinture extérieure moldave, în „Revue roumaine d'histoire”, 1963, tom. II, nr. 1, p. 44.

⁶ În legătură cu politica cruciată a lui Neagoe Basarab vezi studiul lui Manole Neagoe, Despre politica externă a lui Neagoe Basarab, în „Studii”, tom. XIX, 1966, nr. 4, p. 745, sq.

¹ Pavel Chihaiu, Stema de piatră a voievodului Vlad Dracul de la muzeul orașului Curtea de Argeș, în „Revista Muzeelor”, nr. 5, 1969.

² Idem, Etape de construcție în incinta mănăstirii Curtea de Argeș, în „Biserica ortodoxă română”, LXXXV (1967), nr. 7—8, passim.

³ Vezi Louis Réau, Iconographie de l'art chrétien, tome I-ér, Paris, 1955, p. 89.